

УДК 930.25(438)+930.25(477.73)

О. В. ФЕДОРОВИЧ, Г. І. ХОЗЯШЕВА*

ВІЗИТ ДЕЛЕГАЦІЇ ПОЛЬСЬКИХ АРХІВІСТІВ ДО МИКОЛАЇВЩИНИ

Здійснено огляд сучасних напрямів роботи державних архівів Республіки Польща, за основу якого взято лекцію директора Державного архіву Пьотркува Трибунальського, доктора Томаша Матушака, прочитану архівістам Державного архіву Миколаївської області під час відвідання архіву делегацією польських архівістів у жовтні 2016 р. Стисло висвітлено заходи, які були проведені у рамках зустрічі, та перспективи подальшого співробітництва українських і польських архівістів.

Ключові слова: державні архіви Польщі; Державний архів Пьотркува Трибунальського; Держархів Миколаївської області; співробітництво українських і польських архівістів.

Співробітництво Держархіву Миколаївської області з регіональними державними архівами Республіки Польща розпочалося 2014 р., коли за сприяння Польської фундації “NIEDALEKO” та на запрошення директорів державних архівів Пьотркува Трибунальського (Томаша Матушака) та Лодзинського воєводства (Петра Завильського) директор Держархіву Миколаївської області Лариса Левченко в складі делегації українських освітян і архівістів ознайомила з роботою цих архівів, у т. ч. у сфері оцифрування архівних документів, а також філії Державного архіву Пьотркува Трибунальського в місті Томашув Мазовецький та архіву університету Яна Кохановського. На жаль, розвиткові подальшої співпраці тоді завадила ситуація, що склалася в Україні, через яку Польська фундація “NIEDALEKO” вимушено припинила фінансування наукових проектів і спрямувала кошти на придбання медикаментів для лікування українських військових. Упродовж двох років, що минули, архівістів не покидала надія на реалізацію спільних професійних проектів.

У жовтні 2016 р., за сприяння Генеральної дирекції державних архівів Республіки Польща, Польської фундації “NIEDALEKO”, архівісти Республіки Польща прибули до Миколаєва й ознайомилися з роботою Держархіву Миколаївської області. Директор Державного архіву Пьот-

* Федорович Олена Віталіївна – начальник відділу організаційної, кадрової та режимно-секретної роботи Державного архіву Миколаївської області;

Хозяшева Ганна Іванівна – начальник відділу формування НАФ і діловодства Державного архіву Миколаївської області.

Делегація українських архівістів і освітян.
м. Пьотркув Трибунальський (Польща), 2014 р. Фото Л. Левченко.

ркува Трибунальського, доктор Томаш Матушак прочитав архівістам Держархіву Миколаївської області лекцію з історії та сучасних напрямів роботи державних архівів Республіки Польща, приділивши особливу увагу історії Державного архіву Пьотркува Трибунальського.

Після лекції Т. Матушак відповів на запитання співробітників Держархіву Миколаївської області, які цікавилися:

- станом організації роботи з оцифрування документів у державних архівах Польщі, фінансуванням програм із оцифрування;
- створенням веб-сайтів польських архівів;
- видами та тематикою запитів, які виконують польські архіви;
- виконанням соціально-правових запитів громадян;
- запитами щодо підтвердження польської національності, які надходять до польських архівів від громадян України;
- організацією роботи дослідників, у т. ч. іноземних, у читальних залах;
- кількістю установ, які передають документи на зберігання до Державного архіву Пьотркува Трибунальського, та напрямами роботи архіву з цими установами;
- порядком надання платних послуг у польських архівах;
- фінансуванням державних архівів Республіки Польща, а також внутрішніми грантовими програмами;

Зустріч українських і польських архівістів у філії Державного архіву Пьотркува Трибунальського в Томашуві Мазовецькому, 2014 р. Фото Т. Матушака.

- режимом роботи Державного архіву Пьотркува Трибунальського;
- підпорядкуванням державних архівів Польщі, плануванням роботи та звітністю;
- організацією архівознавчих наукових досліджень у державних архівах Польщі; можливостями публікації наукових статей у польських архівознавчих журналах для українських архівістів;
- організацією підвищення кваліфікації співробітників державних архівів і можливостями отримання архівної освіти в університетах Польщі;
- штатною чисельністю Державного архіву в Пьотркуві Трибунальському та її відповідністю кількості архівних документів;
- статусом (державна/недержавна служба) і заробітною платнею в державних архівах Республіки Польща на різних посадах;
- можливостями, які надає громадянам України в Польщі “карта поляка”.

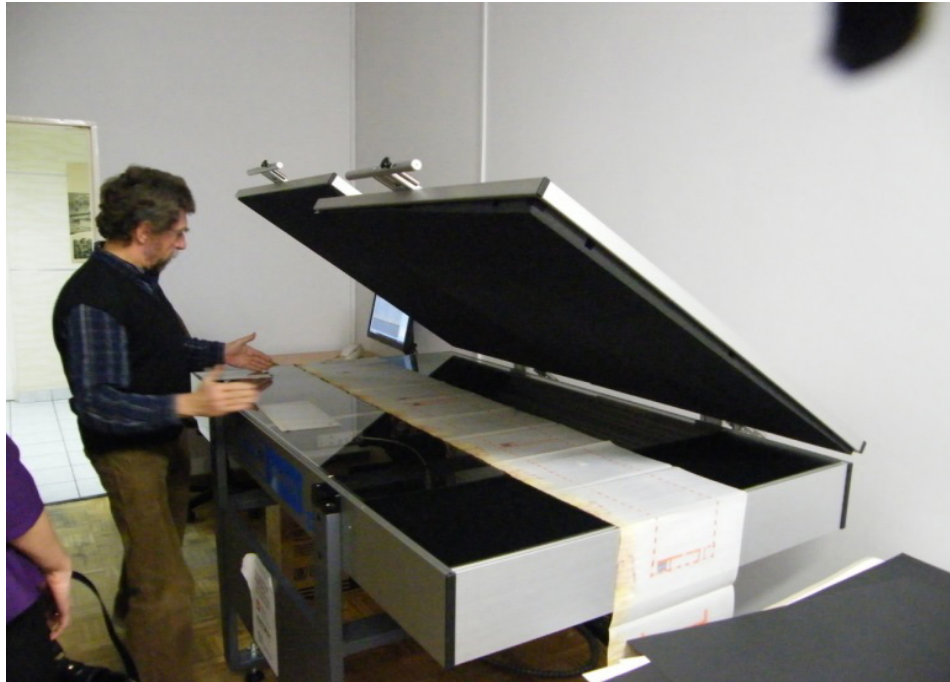
Т. Матушак повідомив, що державні архіви Республіки Польща працюють сьогодні, керуючись законом “Про державний архівний фонд і архіви” від 14 липня 1983 р. Безпосереднє керівництво державними архівами в Польщі здійснює Генеральна дирекція державних архівів, підпорядкована Міністерству культури та національної спадщини Республіки Польща. Державний архівний фонд Республіки Польща є історично сформованою і постійно поновлюваною сукупністю архівних

Роботу сканера для самостійного сканування документів дослідниками в читальній залі Державного архіву Лодзя демонструє директор архіву Петро Завильський, м. Лодзь, 2014 р. Фото Л. Левченко.

документів, що відображають матеріальне і духовне життя суспільства, мають історичне, наукове, соціальне, політичне, економічне і культурне значення, є невід'ємною частиною історико-культурної спадщини народів і містить відомості, необхідні для забезпечення державного суверенітету, національної безпеки, зовнішньополітичної діяльності, ефективного функціонування всіх державних структур, розвитку вітчизняної науки й культури. Державний архівний фонд Республіки Польща складають 92082 архівних фонди та 41428507 од. зб.; загалом приблизно 310 км архівних полиць. Щорічно обсяг документів Державного архівного фонду Республіки Польща збільшується.

У Польщі функціонують три центральні державні архіви (Головний архів давніх актів, Архів нових актів, Національний цифровий архів) та регіональні державні архіви: 34 державні архіви з 43 філіями та 5 відділами нижчого рівня. Крім них, із 2005 р. у країні функціонує Державний архів документації з особового складу і заробітної плати в Милянувці. 5 грудня 2012 р. Державний архів у Кракові отримав статус національного. Ці архіви є найважливішими архівними установами Республіки Польща, науково-інформаційними та культурно-історичними центрами загальнонаціонального і міжнародного значення. Т. Ма-

Сканування документів на великоформатному сканері в Державному архіві Лодзя, м. Лодзь, 2014 р. Фото Л. Левченко.

тушак також зупинився на роботі Центральної лабораторії реставрації архівних документів при Головному архіві давніх актів.

Наймолодшим із польських центральних архівів є Національний цифровий архів, утворений 8 березня 2008 р. на базі Архіву механічної документації, який існував із 1955 р. Заснування архіву стало прогресивним кроком на шляху розвитку технологій запису, зберігання і використання даних. В архіві зберігаються: електронні документи, 14 млн фотографій, багато з яких оцифровано, 30 тис. звукозаписів, 2 тис. фільмів, 78 млн кадрів мікрофільмів. До основних завдань архіву належить архівування електронних документів, фотографій, звукозаписів і фільмів, а також оцифрування традиційних архівних документів, використання інформації архівних документів у базах даних; координація масового мікрофільмування архівних документів, що зберігаються в державних архівах з метою забезпечення їх збереженості.

Для обліку і надання доступу до документів і фондів у польських архівах створено бази даних із використанням найсучасніших інформаційних технологій:

– SEZAM “System Ewidencji Zasobu Archiwalnego” – для обліку відомостей за фондами і IZA “Inwentarze Zespołów Archiwalnych” – для обліку відомостей за описами. Ці програми дозволяють дослідникам через мережу Інтернет отримати будь-які відомості про склад і зміст

Ознайомлення українських архівістів із роботою лабораторії реставрації документів у Державному архіві Лодзя, 2014 р. Фото Л. Левченко.

документів архіву, зробити необхідну заявку, замовити копію. Правила складання описів у польських архівах відповідають Міжнародному стандарту архівного описування, розробленому Комітетом стандартизації описування в Стокгольмі 1999 р.;

– ZoSIA “Zintegrowany System Informacji Archiwalnej” – комп’ютерна програма, яка дозволяє обробляти інформацію за фондами, що знаходяться в архівах на території всієї країни і дозволяє користуватися нею в мережі Інтернет. Таким чином створюється загальнодоступна система інформації про архівні фонди польських архівів;

– ELA “Ewidencje Ludności w Archiwaliach” і PRADZIAD “Baza danych Program Rejestracji Akt Metrykalnych i Stanu Cywilnego” – комп’ютерні програми для пошуку генеалогічної інформації.

Генеральна дирекція державних архівів Республіки Польща, виконуючи “Стратегію державних архівів на період 2010–2020 рр.”, реалізовує програму оцифрування архівних фондів. Цифрові копії архівних документів дозволяють забезпечити архівістам можливість багаторазового копіювання та видавання інформації без звернення до оригіналів, а також дають можливість вирішити проблему посилення слабконтрастних згасаючих текстів, дистанційно передавати інформацію каналами зв’язку. В рамках “Програми оцифрування державних архівів”

Доктор Т. Матушак проводить екскурсію для українських архівістів по сховищах Державного архіву Пьотркува Трибунальського, 2014 р. Фото Т. Матушака.

архіви отримали понад 7 млн електронних копій актів цивільного стану. На 2015 р. державні архіви Польщі вже мали понад 53 млн цифрових копій архівних документів. Фінансування на оцифрування архівних документів надходить до архівів за програмою “Оцифрування архівних документів із фондів польських і зарубіжних архівів”, затвердженою Генеральною дирекцією державних архівів Республіки Польща; від асигнувань, виділених Міністерством культури та національної спадщини за програмою “КУЛЬТУРА+Пріоритет оцифруванню”. Також державні архіви спрямовують на оцифрування кошти, які вони одержують для своєї уставної діяльності з бюджету. Найбільш плідним стало співробітництво архівів із генеалогоми: результатом цього співробітництва є мільйони сканів, отриманих архівами без фінансових затрат.

Сьогодні в мережі Інтернет дослідникам надається доступ до оцифрованих документів на сайті Національного цифрового архіву – “<http://szukajwarchiwach.pl/>”. Його наповнено понад 23 млн цифрових копій документів, завдяки зусиллям 31 державного архіву, а також оцифруванню мікрофільмів, що зберігаються Національним цифровим архівом. На цьому сайті розміщуються копії не лише з державних архівів, а й з інших установ культури. Описування здійснюється в Інтегрованій інформаційній архівній системі “ZoSIA”. Використання сайту безкоштовне, копії документів не мають водяних знаків, їх можна вільно “скачувати”, якщо інше не зазначено в описанні, використовувати будь-яким способом. Серед цих копій, безумовно, найбільшим попитом користу-

ються метричні книги та акти громадянського стану, а також документи польських урядів на еміграції, Бюро відновлення столиці, польської радіостанції “Радіо Свободна Європа”, нацистських концтаборів, лодзинського гетто, міських адміністрацій. Від початку роботи сайту його відвідали понад 2 млн користувачів. З іноземних користувачів найчастіше звертаються громадяни Німеччини, США, Франції та Великобританії. Також на веб-ресурсі Національного цифрового архіву (<https://audiovis.pas.gov.pl/>) доступно 234507 сканів фотографій за ХХ ст.

Громадян України можуть зацікавити такі веб-ресурси польських архівів:

- Головного архіву давніх актів (<http://agad.gov.pl/inwentarze/testy.html>) – містить понад 1,3 млн цифрових копій актів громадянського стану за період від 1590–1945 рр.;

- Державного архіву в Перемишлі (<http://www.przemysl.ap.gov.pl/skanu>), який удоступнив близько 130 тис. сканів, у т. ч. актів громадянського стану;

- Державного архіву в Любліні (<http://lublin.ap.gov.pl/mieszkancy-lublina/>), Коцьку (<http://lublin.ap.gov.pl/mieszkancy-kocka/>) і Радзині (<http://lublin.ap.gov.pl/mieszkancy-radzynia/>);

- Державного архіву в Познані (<http://e-kartoteka.net/>);

- Державного архіву в Замості (<http://zamosc.ap.gov.pl/index.php/jak-korzystac/bazy-danych>).

Також корисними можуть бути веб-сайти генеалогічних асоціацій Польщі, насамперед Всепольського генеалогічного товариства (<http://genealodzy.pl/>), а саме:

- <http://www.geneszukacz.genealodzy.pl/> (проіндексовано понад 20 млн прізвищ осіб за актами громадянського стану);

- <http://geneteka.genealodzy.pl/> (містить понад 20 млн індексів про народження, смерть, шлюб);

- <http://metryki.genealodzy.pl/> (містить понад 5 млн сканів без індексації, сформованих за воєводствами, парафіями, роками і номерами записів (рік народження, шлюбу, смерті);

- <http://poczekalnia.genealodzy.pl/> (містить понад 2 млн сканів, упорядкованих за державними архівами).

Не має аналогів проект, фінансований Європейським Союзом, – “Генеалогічні джерела жителів кувявсько-поморського воєводства”, в рамках якого два державні архіви в Торуні та Бигощі, розташовані в одному воєводстві, зробили понад 1,8 млн сканів метричних записів, актів громадянського стану та реєстраційних книг. У проекті брали участь 100 осіб, які не є співробітниками архівів. На волонтерських засадах ними зроблено понад 300 тис. індексів.

У другій частині лекції Т. Матушак висвітлив історію, склад і зміст фондів Державного архіву Пьотркува Трибунальського, який він очолює

Зустріч польських і українських архівістів у Державному архіві Миколаївської області, 2016 р. Фото К. Ерфольг.

з 2006 р. Дійсний обсяг фондів, що зберігаються в архіві, підрахований на підставі даних кінця 2012 р. та становить 391118 од. зб. із різними носіями інформації або понад 5,5 км архівних полиць. З цієї кількості в Пьотркуві Трибунальському зберігається 255676 од. зб. (понад 3,5 км архівних полиць), а у філії в Томашуві Мазовецькому – 135442 од. зб. (понад 2 км архівних полиць). У цілому в Пьотркувському архіві на сьогоднішній день налічується 1869 архівних фондів, із яких в самому Пьотркуві зберігається 1232 фонди, а в Томашуві – 637 фондів. Державний архів в Пьотркуві Трибунальському зберігає в основному фонди адміністративних, судових, поліцейських, станових, земських, землевпорядних, продовольчих, фінансових, кредитних, статистичних установ Пьотркува і підлеглих йому місцевостей за період з ХІХ ст. до ХХ ст. Особливе місце посідають документи установ вищого, місцевого самоврядування, таких як: фонди “Пьотркувського повітового старостату”, “Акти міста Пьотркув”, “Акти міста Томашув”, “Акти міста Радомсько”, установ у військових і селянських справах, управління міським майном; фонди багатьох промислових, комерційних об’єднань і підприємств, наприклад, заводу з виробництва скла “Кара і Хортенсія”; документи фінансово-господарських органів, торгових компаній і банків, наприклад, Пьотркувське міське кредитне товариство; історичні документи, що відображають розвиток культурного життя в регіоні і стан народної освіти, організацію навчальних, виховних, наукових, просвітницьких та благодійних товариств і установ, які містять відо-

Під час роботи конференції “Архіви на службі суспільства та громадян” у Чорноморському національному університеті імені Петра Могили, м. Миколаїв, 2016 р. Фото Л. Левченко.

мости про школи, будівництво нових навчальних закладів, ліквідацію неписьменності, відкриття клубів; документи установ і організацій релігійного культу: римсько-католицького, православного, протестантського культур, у т. ч. Пьотркувського приходу Всіх Святих; документи установ охорони здоров'я, які висвітлюють організацію медичної допомоги населенню, зростання кількості медичних установ, проведення загальносанітарних профілактичних заходів, боротьбу з інфекційними захворюваннями; фонди особового походження і колекції документів, які характеризують службову та громадську діяльність представників пьотркувської інтелектуальної еліти, у т. ч. польського історика і краєзнавця Михайла Равіти-Вітановського; історика, палеографа, нумізмата, сенатора Царства Польського Казимира Стрончінського тощо.

Після лекції польські архівісти ознайомилися з виставками, підготовленими до їх приїзду співробітниками Держархіву Миколаївської області (“Документи з історії польського етносу на Миколаївщині в Державному архіві Миколаївської області”, “Справи репресованих осіб польської національності”, “Цінні документи в Державному архіві Миколаївської області”, “Друковані видання Державного архіву Миколаївської області”). Гості відвідали сховища архіву в корпусі № 2 по вул. Московській, 1, науково-довідкову бібліотеку, відділи архіву: організаційної роботи, фінансового та матеріально-технічного забезпечення, інформації та використання, формування Національного архівного фонду та діловодства.

Наприкінці роботи польської делегації в Миколаєві були намічені плани подальшого співробітництва обох архівів, які найближчим часом будуть включати: робочу поїздку делегації співробітників Держархіву Миколаївської області для вивчення досвіду роботи регіональних державних архівів Республіки Польща; організацію виставки документів Державного архіву Пьотркува Трибунальського в Миколаєві (приблизно травень 2017 р.); узгодженість із органами вищого рівня можливості підготовки спільного видання з історії польського етносу на Півдні України та організації оцифрування документів з історії поляків на теренах Миколаївщини та українців на теренах Пьотркувщини; сприяння в спільних наукових дослідженнях тощо.

8 жовтня 2016 р. у Миколаєві відбулася конференція “Архіви на службі суспільства та громадян” (“ARCHIWA W SŁUŻBIE SPOŁECZEŃSTWA I OBYWATELI”), організована Державним архівом Пьотркува Трибунальського, Державним архівом Лодзя, Чорноморським національним університетом імені Петра Могили за підтримки Польської фундації “NIEDALEKO”.

На відкритті конференції виступили: голова Польської фундації “NIEDALEKO” Цезарій Бендка; директор науково-дослідного інституту “Полоністики”, доктор історичних наук, професор Євген Сінкевич (“Архівні документи Державного архіву Херсонської області про репресованих громадян України польської національності”); директор Державного архіву Пьотркува Трибунальського, доктор Томаш Матушак (“Архіви на службі громадян. Зауваження з приводу генеалогічних досліджень”); директор Держархіву Миколаївської області, д. і. н. Лариса Левченко (“Документи Державного архіву Миколаївської області про поляків Півдня України (XIX ст.)”); аспірантка Чорноморського національного університету імені Петра Могили Лілія Недбай (“Використання архівних документів у дослідженні сталінських репресій проти громадян польської національності на Півдні України в 1930-х роках”); заступник декана з навчальної роботи Харківського національного університету імені В. Каразіна, к. і. н., доцент кафедри історії Східної Європи Сергій Кушнар'юв та заступник декана з наукової роботи Харківського національного університету імені В. Каразіна, к. і. н., доцент кафедри історії України Роман Любавський (“Документи про поляків у фондах Державного архіву Харківської області та перспективи їх вивчення”); завідувач архіву університету Яна Кохановського, магістр педагогічних наук Рената Матушак (“Етика професії архівіста в контексті наукових досліджень”); керівник навчальної лабораторії історичної інформатики історичного факультету Харківського національного університету імені В. Каразіна, к. і. н. Євген Захарченко (“Інтернет-археографія й оцифрування історичних джерел в Україні: проблеми та перспективи”); оголошено доповіді директора Державного архіву в Лодзі Петра Завильського на тему “Оцифрування і доступ до

архівних документів із генеалогії в мережі Інтернет – приклади рішень, запропоновані в Польщі” та заступника начальника відділу Держархіву Херсонської області Ірини Сінкевич на тему “Особливості дослідження документів Державного архіву Херсонської області про сталінські репресії проти громадян польської національності”.

Після дискусії підсумки роботи конференції підвів голова Польської фундації “NIEDALEKO” Цезарій Бендка, який висвітлив історію створення, напрями діяльності та мету Польської фундації “NIEDALEKO”, заснованої 2013 р. Створення фундації спочатку мало на меті сприяння навчанню дітей з України в Польщі. Першу подорож українських школярів до Польщі фундатори організували власним коштом ще 2009 р., а 2012 р. були організовані й проведені конференції для вчителів шкіл, директорів медичних і фармацевтичних навчальних закладів та керівників управлінь охорони здоров’я з Польщі та України “Спільне здоров’я”. 2014 р. фундація мала серйозні наміри щодо підтримки наукових досліджень в архівах України, у т. ч. в Одесі, Миколаєві, Херсоні, Севастополі й Криму. З цією метою до Польщі на кошти фундації були запрошені кілька делегацій освітян, науковців та архівістів з України. Однак, реалізації цих намірів завадили події в Україні, і фундація вимушена була припинити наукові проекти й спрямувати кошти на придбання медикаментів для лікування українських військових, постраждалих в АТО. Разом із тим, 2015 р. усе ж таки вдалося провести конференцію в Одесі. Тільки зараз фундація виходить на реалізацію наукових проектів, задуманих ще 2014 р. Ц. Бендка зауважив, що “фундацію не цікавить конференція, яка б відбулася й пішла далі”, вона зацікавлена в конкретній роботі, тому планує відкрити свій представницький офіс у Миколаєві, надає безкоштовні візи для подорожей українських студентів, учителів шкіл, викладачів вишів, наукових співробітників, архівістів до Польщі, підтримує навчання українських студентів у польських вишах, наукові дослідження в архівах Польщі та України, сприяє організації пошуку документів для громадян у польських та українських архівах тощо. Надавати цю підтримку фундацію спонукає спільна трагічна історія польського та українського народів.

У роботі конференції також взяли участь представники всіх польських товариств Миколаївщини. Після завершення конференції делегація польських архівістів відбула для продовження роботи до Одеси та Херсону.

The article deals with the content of the lecture on the history and modern trends in the activity of state archives of the Republic of Poland, which Director of the State Archives of Piotrkow Trybunalski Dr. Tomasz Matuszak read for archivists at the State Archives of Mykolaiv Region, as well as the work of the delegation of Polish archivists in Mykolaiv, October 2016.

Key words: State Archives of Poland; Piotrkow Trybunalski State archives; the cooperation of Ukrainian and Polish archivists; the State Archives of Mykolaiv Region.